

**В. А. Рябенко. РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «ДУХОВНЕ ПРОИЗВОДСТВО» В ИЗУЧЕНИИ И РАЗВИТИИ ПРОИЗВОДСТВА ЧЕЛОВЕКА**

В статті розкрито роль категорії «духовне виробництво» в вивченні та розвитку виробництва людини. Автор підкреслює, що виробництво людини – найбільш фундаментальне та первинне відношення суспільно-історичного процесу. С однієї сторони, духовне виробництво впливає на виробництво людини (виховання, освіта) безпосередньо, впливаючи на створення її духовного неорганічного тіла, а з іншої, – опосередковано, приймаючи участь в створенні матеріально-соціального неорганічного тіла людини.

**Ключові слова:** духовне виробництво; виробництво людини; виробництво форми суспільних відносин; матеріальне виробництво; неорганічне тіло людини; органічне тіло людини; світ людини; суспільство знань.

**V. Riabenko. THE ROLE CATEGORY OF «SPIRITUAL PRODUCTION» IN THE STUDY AND DEVELOPMENT OF PRODUKTION OF A PERSON**

The article deals with the role of the category of «spiritual production» in the study and development of human. The author stresses that the production of man – the most fundamental and primary attitude socio-historical process. On the one hand, the impact of intellectual production for the production of a person (training, education) is immediate. In this respect, it is an essential element of spiritual formation of the nonorganic body of a person. On the other hand, the spiritual production affects the formation of human indirectly. In such cases, it takes part in the creation of an inorganic material and social body of a person. Among the factors mediated the effect of cultural production to the production of man is critical of its material and technological function. It provides material production purposes, the perfect image and programs for the real environment, which is necessary for the formation a certain type of society and person. No less important is the role of socio-technological, or social-integrative, ideological, scientific, educational, aesthetic and socio-cultural functions. The main result of their implementation – the production of spiritual conditions and means of creating a holistic material and spiritual world society, its theoretical, sensual, emotional, philosophical, ideological products. Taken together, they constitute the spiritual environment in which is formed and lives not only to the whole of society, but each person.

**Keywords:** spiritual production; production of a person; production of forms of relations; material production; nonorganic body of a person; organic body of a person; a man's world; knowledge society.

**Рецензенти**

С. О. Сисоєва – д. п. н., проф., член-кореспондент НАПН України

М. П. Альчук – д. філос. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 20.10.15

Прийнято до друку 22.10.15

УДК 130.2 + 130.3

**В. М. Брижнік**

ORCID ID 0000-0003-1674-8294

**ФЕНОМЕН «НАПІВОСВІЧЕНОСТІ»  
ЯК ОСНОВНА ТЕМА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ  
ТЕОДОРА АДОРНО**

У статті розглянуто критичне ставлення Теодора Адорно до культурного феномену «напівосвіченості» як до продукту індустріально-масової цивілізації. Цей соціальний устрій ідеологічно вплинув на індивідуальну та колективну свідомість західної людини й тотально підпорядкував її своїй владі. Наслідком цього впливу було поширення «напівосвіченості» серед європейців, які були відчужені від інтересу щодо самостійного здобуття знання.

**Ключові слова:** освіта; культура; цивілізація; диференціація праці; потреби; інтерес; критичне мислення; самоосвіта.

**Вступ.** Свій твір «Теорія напівосвіченості» (1959) німецький соціальний мислитель Теодор Адорно, один із засновників критичної теорії суспільства (Франкфуртська школа), опублікував за десять років після свого повернення із США, куди він емігрував із нацистської Німеччини. Слід зауважити, якщо ранні довоєнні філософські роботи Адорно, прихильника ліво-ліберальної соціальної теорії, мають виразні ознаки впливу емансипаційних ідей І. Канта та К. Маркса, то

ідейним підґрунтям його творам повоєнного періоду постали думки та переконання К. Маркса та Ф. Ніцше як радикальних критиків буржуазної культури європейських суспільств другої половини ХІХ ст. У цих творах Адорно актуалізував спільний потенціал критики буржуазної культури Марксом та Ніцше, надавши їй характер теорії дієвого подолання тиску ідеології індустріально-масового суспільства на індивідуальний дух європейця. За Адорно, в такий спосіб були тотально знівельовані когнітивна та соціальна активність європейця, що унеможливило, через надмірне усуспільнення, суспільне поширення індивідуації, тобто процесу здобуття людиною характеру, властивого особистості. Одним із культурних чинників названого впливу, що зумовило прихід до влади прибічників правоекстремістських політичних практик, за Адорно, був такий компонент європейського Просвітництва, як західна освіта, котру він убачав важливим елементом надбудови капіталістичного суспільства. Суті цієї освіти, історичному продукту буржуазної практики, Адорно у своїх філософсько-освітніх творах ідейно протиставив таку теорію, яка сприяла би особистому зверненню європейця до самоосвіти, інтелектуально емансипуючи його від будь-яких авторитетів тотально усуспільненого соціуму.

Українські дослідники історії європейської філософії досі не звертали свою увагу на філософсько-освітні твори Адорно, відтак, ця розвідка може зумовити появу дослідницьких інтересів щодо філософсько-освітніх ідей представників критичної теорії суспільства. Серед сучасних німецьких дослідників філософсько-освітніх робіт Адорно слід виокремити такі імена: Андреас Ґрушка, Беатрікс Бон, Вольфрід Шмід-Коварцик, Гаральд Бірбаум, Гельга Лауренц, Гюнтер Кофершлегер, Йорг Ціфрас, Карл Гайнц Дамер, Мікаель Тишлер, Ула Ланверс, Ульріх Еверман, Флоріан Рот, Фрауке де Гаїр.

**Метою цієї статті** є теоретичне виокремлення в філософсько-освітніх переконаннях Адорно, як ідейно цінне, його розуміння різнобічної освіти та самоосвіти дієвими чинниками соціокультурних перетворень. Це теоретично сприяло би подальшим процесам культурної модернізації та демократизації сучасного українського суспільства.

Визначення Адорно у творі «Теорія напівосвіченості» присутності в освіті повоєнної Німеччини (ФРН) кризових явищ можна зрозуміти як критичне осмислення філософом-діалектиком причин незмінності таких суспільних умов, які в руйнівний спосіб даються взнаки належним соціокультурним перетворенням, передусім процесам ліквідації елементів нацистського минулого. Повернувшись на батьківщину і працюючи десять років на посаді професора у Франкфуртському університеті ім. Й. В. Гете, Адорно констатує очевидність тенденції збереження

в навчальному процесі тих освітніх засад, які зводять нанівець будь-яку особисту ініціативу щодо педагогічних реформ як необхідних чинників дійсної лібералізації західної Німеччини. Ба більше, тодішні внутрішньо-системні педагогічні реформи виразно сприяють соціалізації того, що філософ визначає як «напівосвіченість» – культурне втілення «відчуженого духу всієї сучасності». На переконання Адорно, освіта, міцно прикріплена до вже апробованих культурних елементів, не маючи духовно-ціннісних орієнтирів щодо наступного соціокультурного розвитку, зумовлює поширення в суспільстві «напівосвіченості». За Адорно, останню не варто вважати лише результатом неповноцінного надання всебічної освіти молоді. Вона постає причиною появи пасивної відмови учасників навчального процесу від особистої участі в необхідних для західнонімецького суспільства процесах соціального подолання залишків тоталітарного минулого. Ця тенденція спонукає філософа експлікувати ідейні засади такого теоретичного знання, котре змогло б ліквідувати «напівосвіченість» як один з архаїчних соціокультурних феноменів, шкідливих для суспільства, історичний шлях якого не має альтернатив (Adorno T. W., 2003, s. 93).

На думку Адорно, така теорія скасування незмінності освітніх засад, з огляду на міцність тодішніх позицій напівосвіченості, не може бути недоторканою. Кожний інтелектуал, який усвідомить необхідність ідейного доповнення або перетворення її змісту, має це здійснити. Тим самим він внесе момент особистої культури, індивідуального духу, до тієї частки суспільної культури, дуалістичної за суттю, що являє собою духовний вимір людської діяльності, суттєво відмінний від перманентності «огрубілої практики» (Adorno T. W., 2003, s. 93-94). Адорно вважає, що саме попередня орієнтація освіти на задоволення потреб практичного виміру, орієнтованого лише на здобуття матеріальних благ, яке набуло характеру виразної надмірності, призвело до суспільного поширення феномену напівосвіченості. Філософ теоретично протиставляє попередню буржуазну культуру, яку він убачає чинником одностороннього прилаштування людей один щодо одного, без огляду на індивідуальні особливості певної людини, та філософську ідею освіти, яка, на його думку, «вважала ницими обидва моменти – приборкання тваринних людей через прилаштування їх один щодо одного та порятунок природного, на противагу тиску застарілого порядку як відтвореного людиною» (Adorno T. W., 2003, s. 94). Адорно вказує на те, що в філософсько-освітніх поглядах Й. В. Гете та Г. В. Ф. Гегеля існувала тенденція гуманістичного тлумачення суті названого прилаштування, однак, через зменшення напруги між названими двома моментами філософського бачення освіти, прилаштування може

зреалізуватись як загально-панівне пристосування. Для Адорно це означає, що в такий спосіб уможливується тиск на людину як носія індивідуальних рис, що є явна ознака присутності «хворобливості в культурі». Відтак, суспільство, підпорядковане засадам соціального пристосування, згідно з природною історією Ч. Дарвіна, цілком позбувається освіти як свого питомого духовного чинника. Виходячи із соціально-теоретичних позицій європейського марксизму, Адорно вказує на те, що це вможливує просування в суспільному просторі ідеології – «освіти другого плану» (*die Rückbildung*) (Adorno T. W., 2003, s. 96), тобто такого когнітивного виміру, в межах якого унеможливлено виховання вільного мислення, що є характерною властивістю суспільно активної особистості.

Адорно вважає, що хворобливість культурного дуалізму європейського суспільства «гіпостазований дух» не зможе вилікувати через тодішнє переобтяження суспільства розподілом фізичної та духовної праці. Саме ця диференціація суспільної праці зумовлює перетворення старої попередньої несправедливості на нову квазісправедливість, що реалізується як «об'єктивна перевага принципу панування». Вона відновлює попередні зв'язки тоталітарного панування, поширення котрого «схематично» зумовлено самим явищем соціального пристосування, яке, слід зауважити, пригнічує й людину інтелектуальної праці. На переконання Адорно, останньому можна запобігти на суб'єктивному рівні лише через виокремлення в собі суб'єктом своєї «другої природи» – втілення індивідуального духу. Завдяки останньому суб'єкт постає здатним передусім контролювати свою фізичну природу, свої прагнення, зрештою й «життєвий процес суспільства загалом» (Adorno T. W., 2003, s. 96-97). Однак, такий особистий контроль над своєю природою значно ускладнений тим, що людина як первинно соціальна істота природно уподібнюється до інших людей, соціальні взаємини яких у просторі тодішнього індустріального суспільства втрачають ознаки природно-людського характеру. Відтак, констатує філософ, у надмірно сцієнтизованому суспільстві духовна праця постає даремною, а інтелектуал, як її продуцент, зайвою людиною. Це зумовлює відновлення, зміцнення та соціальне поширення зв'язків панування над людиною та її природним світом, підпорядковуючи людину владі через її соціальне пристосування. Її свідомість соціально реалізується як «фальшива свідомість», цілком примирена щодо впливу на неї будь-якої панівної ідеології й відчужена від дії свого індивідуального духу, чинника особистої свободи (Adorno T. W., 2003, s. 97). Адорно пізніше в роботі «Табу на педагогічне покликання» («*Tabus über dem Lehrberuf*») (1965) здійснив глибокий теоретичний аналіз культурно-історичних та соціальних причин відчуження вчителя від свого професійного

покликання (Adorno T. W., 1977), що також можна зрозуміти як одну з підстав соціального поширення напівосвіченості.

Адорно вказує на те, що історичні витоки названої тенденції, яка безпосередньо стосується й освіти, можна знайти в різних епохах європейської історії, процес якої доставив до сучасності буржуазну практичну раціональність, загубивши на цьому шляху гуманістичний елемент названого раціоналізму – виховання суб'єкта вільного мислення. Останній історично здійснився як безсумнівна умова реалізації вільної від зовнішнього вливу практики автономного суспільного устрою, в межах якого цей суб'єкт мав можливість самостійно здобувати теоретичне знання. Саме це, на переконання Адорно, постає як об'єктивна історична підстава для осмислення мети належної освіти, яка більшою мірою сприяла б особистому і свідомому прагненню щодо самоосвіти в такому соціальному просторі, де роль суспільних взаємин майже зведена нанівець через «диктат засобів упертої та жадібної корисності» (Adorno T. W., 2003, s. 98).

Розглянувши історичну роль європейської привілейованої освіти щодо соціальної емансипації буржуазії як класу, що був активним чинником соціокультурних перетворень у Європі, Адорно зауважив соціальне значення культурної традиційності освіти німецького сіла, яке він критично визначає «розплідником напівосвіченості». На його переконання, суть цієї традиційності досить вдало запозичує «культуріндустрія», сукупність засобів масової інформації та масових розваг індустріального суспільства середини ХХ-го ст., яка виконує роль ідеологічного вихователя колективної свідомості європейців, зокрема представників пролетаріату, які не мали право на привілейовану освіту. Тим самим культуріндустрія ідеологічно перетворює цих напівписьменних людей на один загальноприйнятний взірець як слухняних виконавців своїх безпосередніх фахових обов'язків (Adorno T. W., 2003, s. 99-100). Відтак, за Адорно, теоретична позиція Маркса щодо суспільно-провідної ролі робітництва (Маркс К., Енгельс Ф., 1955) історично залишається позаду як неактуальна для індустріально-масового суспільства, підпорядкованого законам масового виробництва суспільного продукту та його масового споживання, що знеособлює будь-яку людину, яка перебуває в його межах.

Іншим чинником історичного зміцнення соціальних позицій напівосвіченості Адорно вбачає інтегративну функцію системної мережі розподілу матеріальних благ. Остання, на переконання мислителя, практично унеможливує поширення духовної культури в суспільстві, охопленому засадами тверезої прагматичності, через суспільну байдужість, відсутність інтересу до інтелектуальної праці, яка набуває вигляду залишкового результату

привілейованої освіченості (Adorno T. W., 2003, s. 101). У просторі соціального устрою, імпліцитно традиційного, освічені людини, інтелектуали, можуть залишатись лише як речники ідеалів, донести які суспільному загальною неможливо через відсутність відповідних комунікативних засобів. Це соціальне відчуження од відтворення ідеалів, зокрема, слід зауважити, й моральних, за Адорно, руйнівним чином дається взнаки самій суспільній інтеграції. Він указує на те, що поширення традиційною освітою культурних «взірців», ідеологічно зручних для зміцнення влади індустріального суспільства, аж ніяк не передбачає звернення до найкращих зразків гуманітарного знання, здобутого попередніми поколіннями європейських інтелектуалів (Adorno T. W., 2003, s. 101). Останнє надає можливість вести мову про історичне розірвання цілісності праці об'єктивного духу через цілісну диференціацію фізичної та духовної діяльності соціальним устроєм, який прагматично відмовився від інтересу щодо дійсних суспільно-інтегративних ідеалів та цілей.

Окрему увагу викликає використання Адорно поняття «взірець». Для нього це слово означає «конгломерат ідеологічних уявлень», які поєднуються в суб'єктах, «фільтруючи та виштовхуючи реальність». Напівосвіченість активно використовує «взірці» щодо пізнавального процесу, згідно з настановами традиційної освіти. Остання явно не зацікавлена щодо поширення «наївного невігластва», яке зможе підвестись до стану критичної свідомості «в силу самого потенціалу скептицизму, дотепності та іронії». Адорно вважає, що «взірець» як явище культури, яка незмінно продукує повторення попереднього, є втілення механічного навчання, бездумного заучування, через що «дух втрачає щось од живлення, лише завдяки якому він себе відтворює» (Adorno T. W., 2003, s. 102). Це унеможлиблює комунікацію людей, які постають диференційованими на тих, хто цілком занурені у практичний вимір свого існування, та на тих, хто прагне інтелектуально підвестись над соціальним простором надмірного прагматизму, засади якого насаджує буржуазна освіта. Ця освіта кардинально впливає на волю окремої людини та нівелює духовне прагнення свободи, що зрештою дається взнаки, на що вказує мислитель, і безпосередньому чуттєвому сприйняттю (Adorno T. W., 2003, s. 103). Останнє відбувається не без допомоги шаблонних засобів впливу на свідомість «культуріндустрії», важливого чинника поширення «напівосвіченості», прикладом чого для Адорно є масова продукція Голівуду, тодішньої «фабрики марень», та всі інші мистецькі елементи розважальної культури (Adorno T. W., 2003, s. 107-109). На переконання Адорно, виразна відсутність в індустріальному суспільстві, надмірно технізованому та сцієнтичному, ознак індивідуальної духовності надає будь-яким змінам вигляд лише подоби соціо-

культурних перетворень та культурної модерності (Adorno T. W., 2003, s. 110). Останнє можна зрозуміти як суть тодішнього гіпостазування духу. Відтак, можна констатувати, що ідея всебічної ґрунтовної освіти та можливість її суспільного поширення, що вміщує в себе передусім виховання людяності, зазнали руйнівного впливу наслідків безоглядного руху індустріально-масової цивілізації. Історичне значення такого руху цивілізації, в основі практики якої закладено міметичний принцип, що ідеологічно скасувало необхідність присутності в суспільстві гуманістичного теоретичного знання, було раніше експліковано у творі «Діалектика Просвітництва» (1947) (Адорно Т., Хоркхаймер М., 1997), яку Адорно написав у співавторстві з М. Горкгаймером.

Адорно переконаний у тому, що цим фактам не зможе дати раду тодішнє філософське знання, котре не має теоретичного інтересу щодо соціального значення кількісного поширення культурних явищ, які реалізуються як завади належним соціокультурним змінам (Adorno T. W., 2003, s. 114). Аби надати точне визначення глибинним підставам соціального вкорінення напівосвіченості, мислитель звертається до антропологічних здобутків психоаналізу та філософії Ніцше, використовуючи поняття «колективний нарцисцизм» та «ресентимент» як ознаки такого впливу на людську свідомість, який зумовлює поширення соціального конформізму та пасивного підпорядкування панівній ідеології людей, що тим самим їх знеособлює. Адорно вказує як на приклад те, що елементом нацистської ідеології була расова теорія, явне втілення колективного нарцисцизму, яку німці, виховані політичним мовленням, бездумно й некритично підтримали через ідеологічно нав'язаний ним ресентимент, підставою чого був спогад про програму ними Першу світову війну (Adorno T. W., 2003, s. 115). Саме спогади такого ґатунку, за Адорно, спричиняють виникнення в колективній свідомості ірраціонального прагнення буттєвого зміцнення зв'язку попереднього досвіду та наявного буття, що постає явною завадою суспільному поступу (Adorno T. W., 2003, s. 118). Однак, іншого значення напівосвіченість набуває тоді, коли напівписьменна знеособлена людина під впливом ресентименту отримує у свої руки політичну владу, яка в межах тотально усупільненого індустріального соціуму жодним чином не обмежена. Це історично призвело до неймовірної кількості жертв Другої світової війни, вбитих на полі бою, загиблих через масовані напади військової авіації, знищених у концентраційних таборах. Розмах цієї тотальної бійні не мав історичних аналогів, що поставило на межу знищення всі здобутки європейської культури. До теми теоретичного обґрунтування суспільного значення культурних підстав, зокрема й належної освіти, які унеможливили б історичне повторення масових убивств, Адорно пізніше повернувся у творі «Виховання після Освенціма» (1966) (Adorno T. W., 1971).

Антропологічною підставою можливої ліквідації напівосвіченості, бодай на індивідуальному рівні, Адорно вважає ірраціональний природно-людський інтерес щодо будь-чого незрозумілого, навіть якщо напівосвічена людина зазнала цілковитого усупільнення через усі засоби впливу індустріальної цивілізації та колективну на індивідуальну свідомість, що унеможливило суспільну реалізацію останньої як критичної. Однак, не зважаючи на цей вплив, саме ірраціональність індивідуального інтересу Адорно вважає тим природним чинником, який здатний подолати всі культурні обмеження, насажені ідеологією індустріальної цивілізації, та сприяти появі критичного розуміння (Adorno T. W., 2003, s. 119). Умовою здійснення останнього у свідомості для Адорно є те, що інтелект людини, навіть напівосвіченої, не може задовольнятися споживанням лише цивілізаційно «спотвореної культури». Останнє зумовлює когнітивну активізацію цієї людини та її духовне прагнення інших культурних зразків. Хоча праця індивідуального духу цивілізаційно була відокремлена від суспільства, однак, за Адорно, інтелектуал як носій цього духу не може залишатись осторонь соціального життя. Він як соціальна істота інтегрований у суспільство, а як продуцент духовного виміру культури інтелектуал здатний суспільно реалізувати себе передусім як вихователь критичного мислення, одним з основних завдань якого, на переконання філософа, є здійснення його суб'єктом критичної саморефлексії щодо власної напівосвіченості (Adorno T. W., 2003, s. 120). З огляду на інші філософські твори Адорно, зокрема й «Негативну діалектику» (1966) (Adorno T. W., 1966), головну роботу його життя, можна стверджувати, що для цього соціального мислителя виховання суб'єкта критичного мислення безпосередньо стосувалось самоформування суб'єкта як соціально

активної та відповідальної людини, свідомої суспільного значення як своїх вчинків, так і необхідності критичного ставлення до тих цивілізаційних явищ, котрі постають завадами соціокультурним перетворенням.

Висновок. У цій статті було експліковано суть критичного ставлення німецького соціального мислителя Теодора Адорно до такого культурного явища пізнь-капіталістичного західного суспільства, як напівосвіченість. За Адорно, західна цивілізація, дійшовши у своєму історичному розвитку етапу масового продукування та масового споживання суспільного продукту, що стосувалось лише задоволення матеріальних людських потреб, прагматично відмовилась від інтересу щодо задоволення потреб духовних. Останнє призвело до суспільного відчуження європейського інтелектуала та емансипаційної ролі його діяльності, що негативно далось взнаки динаміці соціокультурного поступу західної цивілізації. Одним із чинників цього відчуження було соціальне поширення феномену напівосвіченості, властивого традиційній культурі, який реалізувався як засадничий принцип збереження та зміцнення влади індустріального суспільства, що ідеологічно нівелювало можливість будь-яких індивідуальних проявів. Однак, для Адорно саме природний живий інтерес окремої людини щодо будь-чого їй незрозумілого виявився тим антропологічним засобом, який здатний відновити соціальний інтерес щодо культурного виміру, що містить у собі здобутки індивідуального духу. Це звернення уможливило виховання критичного мислення, котре необхідно спрямувати на ті соціальні явища та цивілізаційні зміни, які не можуть бути властивими модерному суспільному устрою. Також суб'єкт цього мислення має докласти всі свої зусилля, аби сприяти ліквідації їхньої присутності в суспільстві.

#### Література

1. **Адорно Теодор, Хоркхаймер Макс.** Диалектика Просвещения, философские фрагменты / [Пер. с нем. М.Кузнецова]. – М., С.-П. : Меднум, Ювента, 1997. – 310 с.
2. **Маркс К., Энгельс Ф.** Манифест Коммунистической партии / Сочинения в 30-ти тт., т.4. – М. : Гос. изд. полит. лит-ры, 1955. – С 384-407.
3. **Adorno Theodor W.** Theorie der Halbbildung / Gesammelte Schriften Band 8. Soziologische Schriften I. – Fr. am M. : Suhrkamp, 2003. S. 93 – 121.
4. **Adorno Theodor W.** Tabus über dem Lehrberuf / in Gesammelte Schriften. Band 10.2: Kulturkritik und Gesellschaft II: Eingriffe, Stichworte, Anhang. – Fr. am Main, Hessen : Suhrkamp Verlag GmbH & Co, 1977. – S. 656-673.
5. **Adorno Theodor W.** Erziehung nach Auschwitz / Erziehung zur Mündigkeit: Vorträge und Gespräche mit Hellmut Becker 1959–1969. – Fr. am M. : Suhrkamp, 1971. – S. 9-23.
6. **Adorno Theodor W.** Negative Dialektik. – Fr. am M. : Suhrkamp, 1966. – 414 S.

#### **В. Н. Брыжник. ФЕНОМЕН «ПОЛУОБРАЗОВАННОСТИ» КАК ОСНОВНАЯ ТЕМА ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕОДОРА АДОРНО**

*В статье рассмотрена критическая позиция Теодора Адорно относительно культурного феномена «полубразованности» как продукта индустриально-массовой цивилизации. Этот социальный строй идеологически повлиял на индивидуальное и коллективное сознание западного человека и тотально подчинил его своей власти. Следствием этого влияния было распространение «полубразованности» среди европейцев, которые были отчуждены от интереса к самостоятельному получению знания.*

**Ключевые слова:** образование; культура; цивилизация; дифференциация труда; потребности; интерес; критическое мышление; самообразование.

**V. Bryzhnik. THE PHENOMENON «HALF-EDUCATION» AS THE MAIN THEME OF THE THEODOR ADORNO'S PHILOSOPHY OF EDUCATION**

*In the article is considered Theodor Adorno's critical attitude to the cultural phenomenon «half-education» as the product of mass industrial civilization. This social structure ideologically influenced to individual and collective consciousness of Western man and totally subordinated him to his power. The consequence of this influence was spreading «half-education» among Europeans, who have been alienated from self-interest in gaining knowledge. Individual freedom of Western man has been offset by this society of mass production and mass consumption through alienation of intellectual work space of social life. This led to cultural stagnation in the social changes and strengthened the social position of mass industrial civilization power. Adorno suggested as a possible means of solving this cultural crisis to education a subject of critical thinking that can restore social interest in necessary for social and cultural progress of theoretical knowledge. An important factor in the recovery of human interest was identified individual spirit as the incarnation of human intellectual activity.*

**Key words:** education; culture; civilization; differentiation of labor; needs; interest; critical thinking; self-education.

**Рецензенти**

М. М. Стадник – д. філос. н., проф.

О. М. Шепетяк – д. філос. н.

Стаття надійшла до редакції 12.09.15

Стаття прийнята до друку 22.10.15

УДК 37.017:141.78

**О. С. Бурак**

ORCID ID: 0000-0003-0842-1646

## КОНЦЕПЦІЯ ХОЛІСТИЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПОСТМОДЕРНУ

*У запропонованій статті розглядається епоха постмодерну, яка ставить перед людством нові виклики, значним чином зумовлені глобалізацією реальності. Особистість сьогодення має володіти певними рядом навиків, щоб бути в змозі відповідати на виклики, які ставить перед нею життя в його новому модернізованому стані. Формування та соціалізація особистості в значній мірі зумовлені сферою освіти, яка має вплив на становлення характеру, цінностей та навичок індивіда. Останнім часом постає питання відповідності системи світи вимогам сьогодення. Сучасна система освіти, яка направлена більше на продукування успішного функціонера капіталістичного ринку привертає до себе все більше критики. Саме тому в наукових та освітніх колах йде пошук альтернативних шляхів освіти. Одною з подібних альтернатив може виступати концепція холістичної (цілісної освіти), яка останнім часом активно вивчається та починає практикуватися.*

**Ключові слова:** глобалізація; постмодерн; релятивізм; холістична освіта; цінність.

**Вступ.** Сучасному періоду розвитку людства характерна швидка трансформація реальності, яка вимагає мобільної адаптивності окремих індивідів та суспільств в цілому. Глобалізація ставить перед світовою спільнотою задачі, які зачіпають інтереси кожної локальності. Тому їхнє вирішення вимагає міжкультурної співпраці та інтеграції. Однак на цьому етапі постають деякі перепони: расизм, нетерпимість, ксенофобія, етноцентризм та ін.. Необхідно знайти механізм подолання, чи, принаймні мінімізації таких негативних тенденцій. Окрім цього очевидно, що інтеграція потребує певної платформи спільних цінностей. Цінності та навиків, в свою чергу, можуть стати продуктом сфери освіти.

Тому **метою статті** є висвітлення концептуальних положень вирішення проблеми адаптації індивіда до функціонування в глобальному середовищі та знаходження методів формування якостей особистості постмодерну.

**Глобалізована реальність постмодерну.** Сучасна людина стоїть на рубежі культурних кодів, які синхронізують дух попередньої та нової епох. До буденного обігу увійшло поняття постмодерну, яке тяжко визначити. Воно підлягає, хіба що, інтерпретації. Умберто Еко, наділяє постмодерн певними властивостями, характерними для різних епох, бо сам постмодерн – це колаж попереднього. Тому разом зі своєю невизначеністю постмодерн частково залишається логічним продовженням